

ASZTALOS LAJOS

KOLOZSMONOSTOR

sága szerint a 11. század legelején épült. Az 1068. évi besenyő (úz) betöréskor a várfal és a házak leégtek (ezekben korhatározó Salamon-érmét találtak). Ekkor a földsáncot megmagasítva a gerendafalakat újjáépítették. A sáncvár mérete és szerkezete megegyezik a kor ispáni váraiéval, így nem lehet szó arról, hogy udvarház vagy korai monostor védelmére emelték volna. A várnép korábbi temetője – Szent Lászlónak a fentebb idézett 1092. évi törvénye, valamint Kálmán királynak az ezt megerősítő, 1096. évi törvénye előtt – a kor szokásának megfelelően a váron kívül volt. A vár belsejében létesített temető alapján azonban talán már a 11. század második felé-

ben föltételezhető egy kisebb vártemplom léte. A várban épült a 11. század végén a Szent László által alapított, a Boldogságos Szűzről elnevezett első erdélyi bencés monostor. A várnép a 12. század végéig ekörül temetkezett. Ez a háromhajós monostortemplom 1190 körül elpusztult. Átmeneti pótlására 1200 táján – részben a monostor köveiből – belül hatkaréjos rotundát, kerek alaprajzú részt építettek, amelyet azután a 13. századi új monostor emelésekor részben lebontottak, részben az új épületbe kápolnaként beépítettek. Az egyesek szerint első Kolozsvárnak tartott település a tatárjáráskor védőivel együtt elpusztult, s a 13. század második felétől csupán *Colus-*

monostora (Kolozs monostora) néven említették.

Alapítójaként már a középkorban több királyt tiszteltek. 1370 után hamisították azt az 1263. évi oklevelet, amely szerint az apátságot I. Béla alapította, adományozója Szent László volt. Az 1263-as szöveget kivonatoló kolozsmonostori jegyzőkönyvek Szent Istvánt említik alapítójaként, Szent Lászlót és Bélát pedig adományozóként. 1341-ben viszont Szent Lászlót tartották az alapítónak. Az ő adományozó szerepében nem kételkedhetünk. 11. századi alapítású királyi monostorként nem tartozott az erdélyi püspök joghatósága alá, emiatt apátja többször összetűzött a püspökkel. Már Adorján püspök

Minden valószínűség szerint a 11. században Kolozsmonostoron épült a megye székhelye, az ispáni vár. Ugyanezen századból való a bencés apátság is. Első okleveles említése 1214-ből ismert: „*ecclesia de Clus*”; 1222-ben „*abbas et conventus monasterii Beatae Mariae de Clus*” (boldogságos Mária kolozsi monostorának apátsága és konventje), 1225-ben „*abbati monasterii Clusensis de Ultrasilvanis partibus*” (az erdélyi részekből való kolozsi monostor apátja). Egy 1285. évi oklevélben először szerepel a maihoz közel álló nevén: „*ecclesia Beatae Mariae Virginis de Clusmonosthara*” (a kolozsmonostori Boldogságos Szűz Mária temploma), 1341-ben *Colos Monostora*.

Mint a legtöbb korai alapítású királyi monostor, erődített királyi udvarház monostor céljaira rendelése alapján létesült az északról a Szamos – vagyis annak csatornája, a Kis-Szamos (Malomárok) –, nyugatról egy patak által határolt árvízmentes völgypadon, a folyó első völgypadján. Egyesek szerint azonban a település eleve ispáni várnak épült. Legkorábbi föld-fa vára a földsáncból és a váron belüli, földbe vájt alapú házból előkerült tárgyak (I. István-pénzek, késő honfoglalás kori csüngődísz stb.) tanú-

(1189–1203) lerombolta a monostort, és apátját elfogta. Vilmos (1204–1221) megrohanta az apátságot, pápai kiváltságlevelét elégette, a királyit vízbe dobta. Ezért a pápa 1222-ben vizsgálatot rendelt el. 1225-ben II. Endre kérésére a pápa főpapi jelvényeket engedélyezett az apátnak, aki 1232-ben a pápa előtt perelt a püspökkel a dézsmentességről, a monostor kivételezettségéről és az apát püspöki jogairól. 1238-ban az apát pápai megbízottként szerepel. 1241-ben, az első, majd 1285-ben, a második tatárjárás alkalmával a monostor elpusztult. 1288-tól hiteles helyként működött. 1308-ban Haydenricus apát két kolozsvári polgárnak négykerekű malom építésére a Szamos – vagy inkább ennek csatornája, a Kis-Szamos (Malomárok) – mellett malomhelyet adott bérbe. Pál erdélyi püspök 1332-ben, azzal az indoklással, hogy nincs benne szerzetesi élet, és egy csuhát viselő Esztergom egyházmegyei pap, István illetéktelenül bitorolja, Rómában kieszközölte az apátság püspökséghez csatolását. Ennek jogtalan és káros volta azonban hamarosan kiderült, s ezért a pápa 1337-ben elrendelte visszavételét és megreformálását.

A 13–14. században az alábbi birtokai voltak: Monostor, Szentbenedek, Leske-erdő, Apáthavasa, Sáságy, Bács, Szentiván, Szentgyörgy, Máriatelke, Kajántó, két Bönye, Érd, azaz Szilvástelke, Apáthida, Egeres, Anttelke, Sólyomtelke, Eperjes, Jegenyne, Nádas, Bogártelek Kolozsvármegyében, Nagy- és Kisbene, Nagyszöllős, Pród, Nagyholdvilág, Dános, Szentlászló, Baromlak, Kapus Szászföldön, két Teremi Küküllő vármegyében, Csanád, Szentpéter, Keresztúr, Apáti, két Szász, Kereklő, Dátos, Lekencető, Csergőd Torda és Küküllő vármegyében, Gergelyfája, Péterlaka Fehérvármegyében.

1556. április 26-án a Kolozsvárt tartott részleges országgyűlés az egyházi javak világi célokra való lefoglalása mellett döntött, és feloszlatta a szerzetesrendeket. A volt bencés apátság később a kolozsvári jezsuita kollégium, majd 1609-ben Kamuti Balázs főúr birtokába került. Az apátság épületét fejedelmi kastéllá alakították, ahol a fejedelmek gyakran udvartartásukkal együtt tartózkodtak.

A mezőváros jobbágyközössége élén egy bíró által vezetett tanács állt. Vezetői között magyarok (Végh, Hagymás, Nagy, Jó, Bartha) és szászok (Crywald, Neblang, Koncz, Sobor) voltak. Lakosságának vegyes jellege a magyar (Virág, Nagy, Kende, Nádas, Alparéti, Mérai, Gömö-

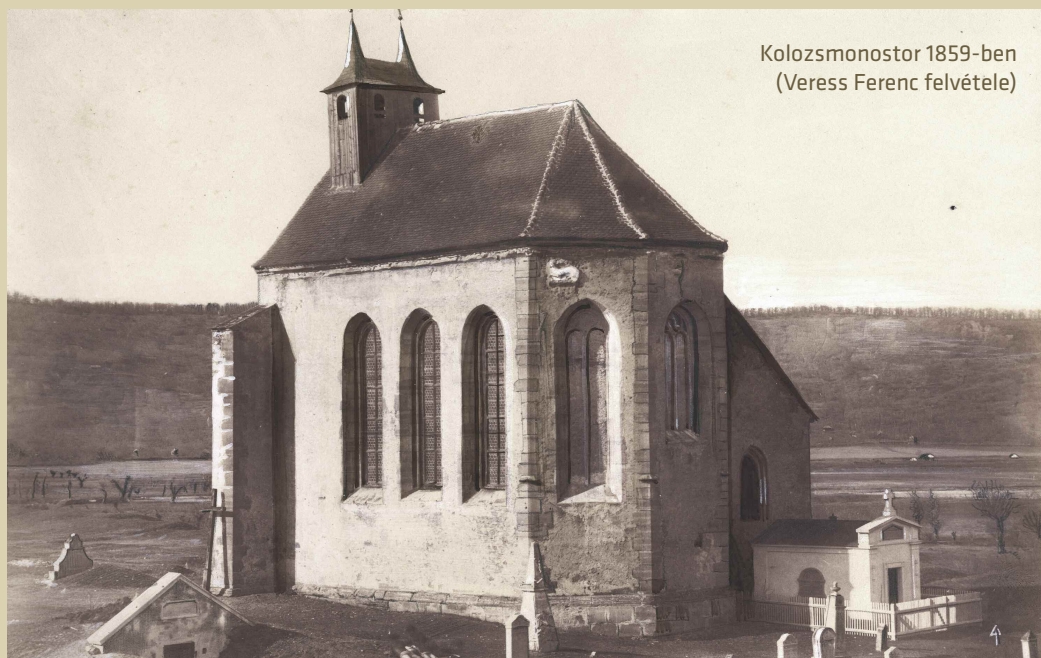
ri, Jó, Székely, Barta, Kovács, Fazakas, Porkoláb, Szabó, Kádár), a szász (Gebhart, Neblang, Grywald, Segesvári [Schässburger], Geczal) és a valószínűleg román (Berla, Sewlie, Solár) nevekől látható. A 15. században a románsággal kapcsolatos utcanevet (Olahwca) jegyezték le a településen.

1581-ben a monostori jobbágyközösséget az „előrelátó” „*Thoma Balog iudice, Paulo Miklos et Matthaeo Lippai abbatiae collegii Societatis Jesu ex dicta Colosmonostor*” képviselte. Az 1588. évi összeírás 207 jobbágy- és hét zsellércsaládot mutatott ki, a jezsuita kollégium birtokai közül ez volt a legnépesebb. Az 1564., majd az 1590–94. évi monostori urbáriumban számos, a szőlőművelésre és borászatra utaló név mellett (Borfeoyteo [borfejítő]) több mesterségnevet (Erzin gyarto [erszénygyártó], Zabo), valamint helységnevből képzett családnevet (Kapus, Lompéti) találunk. De voltak szász nevek is (Henderik, Zaz [szász]).

A 17. század gazdasági, politikai és népességi változásai Kolozsmonostoron is éreztették hatásukat. A század közepe táján már két közösség – magyar katolikus és román görögkeleti – lakott a településen. A 18. század elején a jezsuiták görög katolikus templomot építettek az itt lakó románoknak. 1690-ben Veres János a bíró („*Mi Colos Monostoron lako bi-*

rak, Hütösz biro Veres Janos több eskütt tarsaival”). 1713-ban, amikor Pokai György volt a „*colosmonostori falus Biro*”, a hat esküdt közül négy magyar (Toth Miklós, Veres János, Toth János, Varga János), kettő román (Komsa Toma, Muresan Precup).

Az 1763–1787 között készült katonai térképen Kolozsmonostor is rajta van. Főutcája, a mai Monostori út elődje, az egykori apátsági templom felé vezetett. Ebből három utca nyílt délnek: a kis görög katolikus templom felé vezető későbbi Templom utca, a mai Mező utca eleje és a Kalányos utca lelegeje. A 19. század közepe táján, a két fakifogó, a Kis- és Nagygerblye felépítésével létrejött fatelepnek munkásközre volt szüksége. A két gerblye közelében kis telep magja kezdett kialakulni. Később a városban dolgozó kőművesek, szobafestők, végül cigány zenészek telepedtek le itt. Így alakult ki a Szamos és a Kis-Szamos (Malomárok) közötti, hét szűk kis utcából álló monostori Kétvízköz. Újabb utca jött létre a sörgyár, majd a malom építésével. 1895. január 1-jén Kolozsmonostor a város része lett. Ezután a régi utcák egy része (Mező, Kalányos) meghosszabbodott, másrészt újak (Hegyalatti út, Kálvária utca) alakultak ki. Ez a folyamat több ízben, különösen a lakótelep építésével, újabb lendületet vett. ♦

Kolozsmonostor 1859-ben (Veress Ferenc felvétele)